

KATARINA MUNDA HIRNÖK

VZROKI IN RAZVOJ POLJEDELSKEGA ZAPOSLOVANJA MED PORABSKIMI SLOVENCMI NA MADŽARSKEM¹

V pričujočem besedilu predstavljam del izsledkov raziskave, ki je temeljila na pisanih, arhivskih in terenskih virih. Obsegala je obdobje od druge polovice 19. stoletja do današnjih dni. V članku obravnavam vzroke in razvoj sezonskega zaposlovanja v Porabju in interetnične odnose.

Vzroki sezonskega zaposlovanja v Porabju

V Slovenskem Porabju je bilo nekoč kmetijstvo glavna gospodarskega panoga, toda zanj nikoli ni bilo ustreznih pogojev, saj je zemlja ilovnata, peščena in premalo rodovitna.

Etnologinja Marija Kozar-Mukič je v monografiji o Gornjem Seniku zapisala: "Od 69 družin ob koncu 18. stoletja sta bili dve želarski družini brez zemlje. Polovica od 67 podložniških družin je gospodarila na četrtini zemljišča (5 ha). Pol kmetije jih je obdelovalo 13, pa tudi osminko jih je imelo 13. Štirje so gospodarili na tričetrtinki, trije na petosminki. Celotno kmetijo je imel samo kmet Balaž Hanžek."²

Nakazana struktura kmečke posesti ni bila značilna samo za Gornji Senik, ampak za celo Slovensko Porabje. To potrjujejo tudi izjave informatorjev. (Tiste v porabskem narečju sem, zaradi terminologije, v narečju tudi pustila, izjave v madžarskem jeziku pa sem prevedla v slovenščino): "Tau je največ bilau, ka smo meli 10 plúgof (oralov) grúnta. Pa nas je bilau 6-7. Štírdje mlajši smo bili, oča, mati pa stara mati. Te najstarejši sin mogo kraj dauma titi, da bi kaj k cuj parpravo."³ Ali: "Na Gorejnjon Senitje srmastvo bilau, samo so pavri meli grúnt, ka več mlajšof bilau, dosta srmakov bilau. Te so mogli titi na Vogrsko."⁴ In: "Mi smo 5 plugof meli, 2 pluga gauštja, 3 pa drugo."⁵ Kmetica z Gornjega Senika pravi: "So bili takšni, ki niso imeli zemlje, večina ljudi v Porabju je imelo zelo malo zemlje. Bile so takšne družine, kjer so imeli tudi 10 otrok, zato so bili prisiljeni, da so hodili na sezonsko delo. Zaslužili so toliko, da so lahko skromno živeli pozimi. Morali so varčevati, ker če so prinesli žito domov, so bili brez denarja. Če so žito prodali, so imeli malo denarja, ostali so pa brez kruha."⁶ Anna Gubics iz Monoštra mi je rekla: "Mus bilau titi na riepo, kak bi pa ovak živeli. V zimi smo doma bili, ka smo vleta zaslužili, tisto smo v zimi zeli. Grúnta je to malo bilau, pa nejsmo mogli tak odavati kak gnes, penezge so tak nej bili, kak gnes."⁷

Iz navedenega vidimo med drugim, da so imele porabske družine veliko otrok. Zemlja je bila razkosana na majhne dele zaradi običajnega dednega

1. Članek je izvelek iz magistrske naloge, ki jo je avtorica pod naslovom Poljedelsko sezonsko delo med porabskimi Slovenci v Železni županiji na Madžarskem v 19. in 20. stoletju zagovarjala na oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani l. 1989 pod mentorstvom prof.dr. Slavka Kremenška.

2. Marija Kozar-Mukič, Gornji Senik- Felsőszőlőnok, Szombathely-Ljubljana, 1988, str. 106

3. Informatorica Júlia Labricz, roj. 1919, Gornji Senik, upokojenka

4. Informatorica Mária Mukič, roj. 1926, Dolnji Senik, upokojenka

5. Informatorica Mária Holecz, roj. 1920, Števanovci, upokojenka

6. Informatorica Maria Kozar, roj. 1923, Gornji Senik, upokojenka

7. Informatorica Anna Gubič, roj. 1926 Monošter, upokojenka

prava Madžarov, po katerem imajo vsi otroci enako pravico do zemlje. Za Porabje je bilo značilno, da je najstarejši ali najmanjši med otroki podedoval hišo in druge nepremičnine. Sicer pa so si posestvo ali razdelili, ali pa je tisti, ki je ostal doma, izplačal ostale.

Z izjemo Monoštra v Porabju ni bilo večjega industrijskega obrata, kjer bi se lahko zaposlilo več ljudi. Torej so glavni vzroki sezonskega zaposlovanja v Porabju: preveč ljudi na že tako nerodovitni zemlji, dedno pravo, ki je povzročilo razkosavanje posesti, ter industrijska nerazvitost območja.

Po letu 1945 se je veliko spremenilo, ne samo v Porabju, ampak v vsej državi. Porabje je eno od redkih področij, kjer niso izpeljali podružbljenja kmetijstva zaradi neugodnih tal za kmetijstvo.

Industrijski obrati so od konca šestdesetih let postali nov vir preživljanja porabskih Slovencev. Z razvojem tovarne kos, tekstilne industrije itd. je postal Monošter pomembno zaposlitveno središče porabskih Slovencev. Leta 1973 so tam ustanovili tudi kmetijsko strokovno zadrugo; člani so v glavnem Slovenci. Ob tem pa je bilo leta 1982 ugotovljeno, da se: "še danes od 4-5% aktivnega prebivalstva posveča sezonskemu delu zunaj domačega kraja, zdaj največ dva tedna ali kak mesec. Nekoč so se odpravili spomladi in so se vrnili samo za zimo."⁸ Sezonsko delo je porabskim Slovencem pomenilo glavni vir preživljanja približno do 60. let 20. stoletja, še preden so se zaposlitvene možnosti v Monoštru povečale. Pri današnjem sezonskem zaposlovanju pa gre za dodatni vir dohodka, saj si tako lahko izboljšujejo življenjski standard.

Sezonstvo do prve svetovne vojne

Iz pisanih virov, ki so se ohranili iz začetka 19. stoletja in ki jih tu navajam po literaturi vidimo, da so bile že znane madžarske pokrajine, od koder je hodila večina ljudi na sezonsko delo, vidimo pa tudi že delovno-organizacijske oblike.

Na splošno je bila večina potujočih delavcev z obrobja karpatskega bazena, iz pokrajin Felvidék, Bakony, Vértess, Bükk in Mátraalja, obmejnih sosednjih pokrajin Zalske in Železne županije, iz SV Kárpátalja (Podkarpatska) in nekaterih goratih delov v županiji Bihar. Za te dele Madžarske je značilno, da je bila zemlja slabe kvalitete, prebivalci pa prenaseljeni. Na veleposestvih se je v tem času pričel proces kapitalizacije v razpadajočih okvirih fevdalnega sistema. Na nekaterih posestvih so vse redneje najemali dninarje in domače ali potujoče delavce za plačilo v denarju ali pridelku.⁹

Za omenjeno obdobje je bilo velikega pomena veleposestvo družine Feste-tich v Keszthelyu. Najprej so se za delo upravitelji pogodili s kmeti iz bližnjih vasi, toda domača delovna sila ni zadostovala. To potrjujejo prvi potujoči delavci v letu 1806. Pojavili so se v podobnih delovno-organizacijskih oblikah kot poz-neje žetveni in sploh poljedelski sezonski delavci. V pogodbi (v latinščini) iz leta 1805 so se József Vritsik, István Matits, János Fitzkó in János Gombotz iz Gornje Lendave pogodili, da s 150 kosci pokosijo seno na posestvu. Zaradi imena kraja predvidevamo, da so bili med delavci tudi Slovenci.¹⁰

8. Francek Mukič - Marija Kozar-Mukič, Slovensko Porabje, Celje, Mohorjeva družba, 1982, str. 86.

9. Sárközi Zoltán, A summások, v: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában II. 1848-1914, IX. (Poljedelski sezonski delavci, v: Kmetje na madžarskem v dobi kapitalizma), Budimpešta, 1982, str. 324

10. Sárközi Zoltán..., str. 325

Leta 1812 je veleposestvo spet sklenilo pogodbo z Jánosom Fitzkójem. János Fitzkó, kot prvi delavec, se je moral javiti 18. maja v Keszthelyu s petdesetimi ali šestdesetimi kosci, piše med drugim v pogodbi. Kosci so morali prinese dobre kose in kladiva, vile in grablje so dobili na posestvu. Delovni čas je trajal od sončnega vzhoda do zahoda, za zajtrk so imeli 1 uro, za kosilo uro in pol, za malico eno uro. Kruh so dobili vsak dan, kuhano hrano pa ob četrkih in nedeljah. Mast za kuhanje, sol in drva je dalo posestvo.¹¹

Naslednji podatek je iz leta 1828. V tem delu so se pogodili z Józsefom Vretsitsem in Györgyem Pozvigom iz Vidonec, spet za košnjo.¹²

Na veleposestvu družine Festetich se razmere v 30. in 40. letih niso spremenile. Še naprej so najemali kmečke proletarce iz bližnjih vasi ter potujoče delavce, ki so podobno kot žetveni delavci, hodili v skupinah in opravljali košnjo za denar, plačani so bili glede na velikost pokošene površine. Razmere so bile podobne tudi na drugih veleposestvih. Tako najdemo tudi na posestvu opatije Kapornak v Zalski županiji delavce slovenske narodnosti. Pogodba iz leta 1838 pove, da se je János Csontala, prebivalec iz Srdice, dogovoril z opatijo za košnjo trave in žita. Šlo je za skupino 12 koscev in 4 grabljic. Rečeno je bilo, da dobijo vsak dan toplo, kuhano hrano za večerjo. Dnevna plača je bila podobna kot na sosednjem posestvu Polóske. Plačilo so dobili iz požetega žita. Delavci so morali delati štiri dni zastonj.¹³

Iz pogodbe lahko sklepamo, da so bila v poletni sezoni posestva prisiljena najeti potujoče oz. sezonske delavce zaradi pomanjkanja delovne sile. Ti so opravljali različna poljska dela (košnja, žetev, mlačev), celo prisilili so jih, da so nekaj dni delali zastonj.

Že v tem času se tudi srečamo s skupinami, t.i. bandami (bandarendszer), z obliko, ki je bila že dokaj razširjena. Na čelu skupin so bili prvi delavci (előmun-kas), delovodje (munkavezető) oz. polirji, ki so imeli veliko oblast. Posestva so se z njimi pogodila za vse člane skupine. Ta oblika sezonskega zaposlovanja se je nadaljevala tudi po letu 1848, po odpravi tlake. Károly Galgóczy omenja v svojem delu iz leta 1855¹⁴ veliko primerov potujočih ali poljedelskih sezonskih delavcev, med drugimi tudi Slovence. Od njega zvemo, da so v Železni županiji košnjo in mlačev opravljali delavci iz zahoda županije. Ti so morali na večjih posestvih pokositi 30-100 oralov travnika, da so dobili plačo po žetvi in mlačvi. Pri delu so vedno dobili hrano. Ti ljudje so se navadili hoditi v južne pokrajine v županije Somogy, Veszprém in v Zalsko županijo.¹⁵

Pismo Jánosa Faisza iz leta 1872 (Faisz je bil iz Sebeborec) tudi potrjuje obliko tovrstnega sezonskega zaposlovanja. Vodja koscev (kaszásgazda), János Faisz, je pismo poslal Jánosu Borondyju na veleposestvo v Keszthelyu. Pritožuje se, da ni dobil odgovora na svoje prejšnje pismo in prosi Borondyja, naj ga obvesti najmanj 14 dni prej, kdaj se morajo zgledati na veleposestvu, da ne bi njegovi delavci odšli kam drugam, kot so storili prejšnje leto. Hkrati ga prosi za povračilo potnih stroškov v znesku 100 forintov.¹⁶

11. Sarkozi Zoltán, A summások ..., 326.

12. Sarkozi Zoltán, A summások ..., 326.

13. Sarkozi Zoltán, A summások ..., 327.

14. Galgóczy Károly, Magyarság a Szerb Vajdaság s Temesi bánság mezőgazdasági statisztikája (Poljedelska statistika v srbski Vojvodini in banovini Temesi), Pest, 1855, str. 208.

15. Galgóczy Károly, Magyarság ..., 208.

16. Sarkozi Zoltán, A summások ..., 334.

Na nadaljnji razvoj sezonstva v Porabju so vplivale spremembe v madžarskem poljedelstvu desetletja pred prelomom stoletja. Ni šlo za spreminjanje v strukturi agrarne družbe kot leta 1848, pač pa za intenzivno preoblikovanje poljedelskega pridelovanja. Konjunktura žita se je v 80. letih 19. stoletja končala zaradi uvoza iz Amerike in nizke cene žita iz Rusije. Katastrofalni padec cene žita na evropskih trgih leta 1884 je na madžarskem povzročil resno agrarno krizo. Te okoliščine so prisilile posestnike, da so preusmerili agrarno gospodarstvo na industrijske in krmilne rastline, pozornost pa so začeli posvečati tudi predelavi mleka.

Omenjene spremembe so v madžarskem agrarnem gospodarstvu povečale povpraševanje po delovni sili. Gojenje sladkorne pese, zahtevno okopavanje, redčenje in puljenje, je bilo zelo težavno delo. To delo so velikokrat opravljali le tisti ljudje, ki zaradi težkega gmotnega stanja delovnih razmer niso mogli izbirati.

S širjenjem sladkorne pese se je torej povečalo povpraševanje po poljedelskih sezonskih delavcih. Tisti, ki so prej hodili na košnjo in žetev, so zdaj začeli na pristavah zemljiških gospodov obdelovati polja s sladkorno peso. Enako je veljalo za porabske Slovence, ki pravijo, da so hodili "na ripo".

Sezonstvo od prve svetovne vojne do 60. let 20. stoletja

Oblike iz prvega obdobja sezonstva so se nadaljevale. Ljudje so še naprej hodili na pristave "na ripo". Zlasti v 30. letih se je veliko Porabcev zaposlovalo na pristavah v Železni županiji, pa tudi v županijah Somogy, Fejér, Baranya, Győr-Sopron, Pest.

Podrobneje bom obravnavala pojave sezonstva v okviru Železne županije. Za to obdobje imamo razen arhivskih tudi že ustne vire, saj spomin starejše generacije to dobo zajema še v celoti. Iz seznamov zaposlenih poljedelskih delavcev, ki so na voljo v železnožupanijskem arhivu v Sombotelu dobimo podatke o krajih-pristavah, ki so dajale delo porabskim sezonskim poljedelskim delavcem. Ni pa vedno razvidno, iz katerih vasi so prihajali, saj so uprave posestev navajale Slovence iz Železne županije v skupnem številu.

Prve podatke imamo iz leta 1823: (V arhivu so še sezname za leta: 1924, 1926, 1927 in 1928. Število pristav, za katere so na razpolago sezname je vsako leto večje).

Pristava št. porabskih poljedelskih sezonskih delavcev

Vassurány	59 ¹⁷
najeto posestvo Ungár	27
posestvo Táplánfa	
sladkorne tovarne Bükk	27
posestvo Vát	62 ¹⁸
Sorokmajor	91 ¹⁹

17. Železnožupanijski arhiv - arhiv okrajnega glavarja v Sombotelu, dok. št. 3679/1923

18. Železnožupanijski arhiv - arhiv okrajnega glavarja v Sombotelu, dok. št. 3943/1923

19. Železnožupanijski arhiv - arhiv okrajnega glavarja v Sombotelu, dok. št. 5256/1923

Ti podatki potrjujejo, da je bilo tedaj število porabskih poljedelskih sezonskih delavcev dokaj veliko. Najbolj priljubljena posestva so bila: Sorokmajor, Vassurany, Vasszecsény, Söpte. Iz pisem vaških notarjev (pisma so v Železnožupanjskem arhivu), v letu 1934, naslovljenih na okrajnega glavarja v Monoštru, lahko sklepamo, da je bilo za porabske Slovence sezonsko delo še zmeraj glavni vir preživljanja.

Vaški tajnik iz Števanovec je poročal, da je v vasi sklenilo pogodbo 8 moških, 6 žensk, iz Andovec 5 moških, 1 ženska, iz Otkovec 7 moških in 5 žensk. Vaški tajnik Gornjega Senika pravi, da v Ritkarovcih ni brezposelnega; na Gornjem Seniku je sklenilo pogodbo 53 moških in 28 žensk, v Ritkarovcih pa 6 moških in 5 žensk. Večina delavcev se je spomladi zaposlila v Avstriji²⁰.

V naslednjem poročilu, ravno tako iz leta 1934 (april), vaški tajniki poročajo okrajnemu glavarju o tistih delavcih, ki še niso sklenili pogodbe in čakajo za zaposlitev.²¹

Vas Število še nezaposlenih za leto 1934

Otkovci	10 (8 moških, 2 ženski)
Andovci	8 (7 moških, 1 ženska)
Verica	9 (8 moških, 1 ženska)
Števanovci	7 (6 moških, 1 ženska)
Gornji Senik	10 moških
Dolnji Senik	20 moških
Sakalovci	17 (14 moških, 3 ženske)
Slovenska ves	ni nezaposlenega

Podžupan Železne županije v letu 1934, dr. Kálmán Horvath, je pozival okrajne glavarje, da bi se pozanimali pri večjih posestvih v županiji, ali imajo zadosti poljedelskih sezonskih delavcev. Če bi posestnikom delavcev primanjkovalo, naj bi jih najeli iz vasi Gornji Senik in Števanovci. Prosil je okrajnega glavarja v Monoštru, da bi sporočil število poljedelskih sezonskih delavcev, ki bi ta dela opravljali.²²

Iz odgovorov občinskih tajnikov zvemo, da je bilo na Dolnjem Seniku 20 nezaposlenih Slovencev, v Števanovcih 7, na Gornjem Seniku pa 10.

V drugem pismu iz istega leta podžupan Železne županije poroča monoštrskemu okrajnemu glavarju, da bi se posestvo Fule v Kisunyomu pogodilo s slovenskimi poljedelskimi delavci. Obenem dodaja, naj okrajni glavar delavce opozori, naj svoje zahteve pri plačah znižajo, ker je iz poročila okrajnega glavarja iz Vasvára izvedel, da barona Istvan in Ernő Rosner nista mogla zaposliti slovenskih delavcev, ker so njihove zahteve presegale zahteve tamkajšnjih delavcev.²³

V letih 1936-1938 so se odprle dodatne možnosti sezonskega zaposlovanja v Nemčiji. Ta nova oblika ni bila enako dostopna vsem Slovincem. "Obstajali sta dve možnosti, da je lahko kdo prišel v Nemčijo: z notarjevo protekcijo ali z

20. Železnožupanjski arhiv - Okrajna državna uprava v Monoštru, dok.št. 1455/1934

21. Železnožupanjski arhiv - Okrajna državna uprava v Monoštru, dok. št. 540/1934

22. Železnožupanjski arhiv - Okrajna državna uprava v Monoštru, dok.št. 4887/1934

23. Železnožupanjski arhiv - Okrajna državna uprava v Monoštru, dok. št. 1455/1934

znanjem nemščine. Iz Nemčije je prišel polir v Monošter. Novica, da bo prišel, se je širila od hiše do hiše. Javno tega niso razglasili. Komur so vodje zamerili, temu novice niso zaupali. "Sejem z ljudmi" se je odvijal na monošterski tržnici. Nemški polir je spraševal in tisti, ki so znali brez pomisleka odgovoriti, so bili postavljeni na desno stran. Kmalu so izbrane obvestili, da bodo lahko potovali. Sezonci z Gornjega Senika so se v Budimpešti pridružili sezonskim brigadam iz županije Heves. Potem so se s posebnim vlakom peljali v Mecklenburg. Na posamezne pristave so Madžarom iz županije Heves dodelili po tri-štiri porabske Slovence".²⁴

Ker leta 1938 ni bilo nabiranja poljedelskih sezonskih delavcev za v Nemčijo, so se oblasti zanimale za druge zaposlitvene možnosti, in sicer za sezonsko delo v Avstriji.

Okrajni glavar okraja Monošter se je 7. marca 1938 pritoževal velikemu županu Železne županije: "Iz področja okraja se je lani dogodilo z Nemčijo 214 poljedelskih sezonskih delavcev. To leto še ni bilo nabiranja ljudi za Nemčijo, zato nas skrbi, da bo ostalo veliko ljudi brez zaslužka. Veliki župan Zalske županije je organiziral transport delavcev, toda ljudje iz Železne županije ne smejo iti z njimi v Avstrijo, zato vas s spoštovanjem prosim, da bi ukrepali v to smer, da bi tudi s področja Železne županije, posebno iz okraja Monošter, lahko šli v Avstrijo."²⁵ Zdi se, da so bile zaposlitvene možnosti v Nemčiji in Avstriji omejene le za Slovence.

Večina Slovencev pa se je še naprej dogovarjala z veleposestvi v Železni in v drugih županijah.

V letih 1938-1944 so se Slovenci precej zaposlovali na pristavah v Vassurányu, Sorokmajoru in Vasszecsényu. Število zaposlenih v drugih županijah Madžarske je sorazmerno manjše. Terenski viri dodajajo, da je v letih 1944-1945 veliko Slovencev hodilo v Dánszentmiklos, seveda pa tudi na že naprej omejene pristave. Kot sem že omenila, v Porabju ni prišlo do podružbljanja kmetijstva zaradi neprimerne kvalitete zemlje. Zaposlitvene možnosti v Monoštru so se razširile v začetku 60.let, zato je do takrat bilo sezonstvo za porabske Slovence še zmeraj pomemben vir preživetja. Sezonci pa so še prej hodili na sezonsko delo, kjer so poleti želi, jeseni pa pomagali pri pospravljanju koruze in sladkorne pese.

V tem obdobju so porabski Slovenci krajši ali daljši čas delali v naslednjih županijah: Železna, Veszprem, Pest, Baranya, Győr-Sopron, Somogy in Komárom.

Sezonstvo od šestdesetih let 20. stoletja do danes

Ob koncu 60.let se je porabskim Slovencem odprla nova možnost sezonske zaposlitve. Dogovorili so se z državnim posestvom Lajta-Hansag v Mosonmagyaróváru (županija Győr-Sopron), sprva za eno sezono, pozneje pa za stalno delovno razmerje. Sezonci so pospravljali koruzo in čebulo.

Nove oblike sezonskega dela so se razširile in so že pomenile dodaten vir zaslužka. V 70. in 80. letih so hodili v Dombóvár (županija Somogy) vršičkat in trgati koruzo. Od leta 1976 hodijo v državno zadrugo v Csepreg. Tu so prva leta

24. Kakor op. 2, str. 113

25. Železnožupanijski arhiv - Okrajna državna uprava v Monoštru, dok. št. 1521/1938

redčili repo in obirali jabolka. Danes jih zaposlijo izključno za obiranje, prebiranje in sortiranje jabolk v hladilnici ter košnjo in pospravljanje sena. Površina združnega posestva v Csepregu meri 285 ha. Sadovnjaki rodijo letno od 7-9 ton jabolk. Ob koncu 60.let so najemali delovno silo za obiranje jabolk iz srednjih šol. Dijaška delovna sila pa jih ni zadovoljila, zato se je vodstvo zadruga odločilo, da si poišče delavce nekje drugje. Ker porabski Slovenci še danes slovijo, da so dobri sezonci, se je zadruga odločila zanje. Pri odločitvi so upoštevali tudi neugodne razmere v Porabju.

Obiranje jabolk se začne v drugi polovici avgusta in traja do konca septembra ali začetka oktobra, odvisno od vremenskih razmer. Sortiranje jabolk v hladilnici poteka včasih celo še v novembru. V eni izmeni dobi delo od 80-100 sezoncev, ki jih razporedijo v skupine po približno 10 ljudi. Menjavajo se vsaka dva tedna.

Košnja in pospravljanje sena traja od maja do začetka avgusta. Tudi te skupine se menjajo vsaka dva tedna, v eni je od 10-12 sezoncev.

Od leta 1980 obstaja še ena možnost za sezonsko zaposlovanje v pridelovalni kmetijski zadrugi v Hrvaškem Židanju. Površina pridelovalne zemlje te kmetijske zadruga meri 4500 ha. Glavni panogi sta živinoreja in gojenje rastlin, posebno intenzivno se ukvarjajo s sadjarstvom. Pridelujejo jabolka, hruške, slive, češnje, višnje, maline, v zadnjem času tudi kumare. Ker v sami vasi ni zadosti delovne sile, je postala že stalna praksa najemanje vojakov in dijakov. Imajo pogodbo z gimnazijo Miklós Jurisics v Kőszegu, toda dijaška delovna sila je bila zmeraj težavna. Leta 1980 je to zadrugo obiskal Imre Soós iz Farkašovec in podpisal pogodbo z njo. Od tedaj on organizira sezone, med njimi tudi Slovence, predvsem za obiranje sadja. Sezona se začne v začetku junija in traja do 1. novembra. Skupine se menjajo vsaka dva tedna. V prvi izmeni je okrog 40 ljudi. Število sezoncev v skupinah je odvisno od vrste sadja, največkrat po štirje ljudje v eni.

Na sezonsko delo tudi danes hodijo tako moški kot ženske, v zadnjem času se vključuje več mladih, prevsem dijakov poklicnih in srednjih šol. O poklicni strukturi bi lahko povedali naslednje: moški so večinoma kmetje, polkmetje, delavci in upokojenci, ženske delavke na porodniškem dopustu in gospodinje. Večina redno zaposlenih za ta čas vzame letni dopust.

Interetnični odnosi

Porabski Slovenci so kot poljedelski sezonski delavci od zgodnje pomladi do jeseni bivali daleč od domačega kraja. Delodajalci so bili večinoma Madžari, tako so več mesecev v letu preživel v madžarskem okolju. To je nedvomno vplivalo na njihov način življenja.

V tem poglavju bom poskusila ugotoviti kulturne razlike in povedati, kaj je tisto, kar je na kakršenkoli način oz. v kakršnikoli meri vplivalo na način življenja porabskih Slovencev in seveda obratno, kako je vplivala na druge etnične skupine navzočnost Slovencev v njihovi bližini.

Za potrebno ugotavljanje kulturnih razlik sem poskusila raziskati sestavine kot: sestava delovnih skupin na delovnem mestu, uporaba maternega jezika v tujem okolju, medsebojni odnosi, vpliv sezone na način življenja porabskih Slovencev.

a) Sestava delovnih skupin na delovnem mestu

Arhivski podatki in izjave informatorjev kažejo, da so Slovenci vedno delali skupaj v eni delovni skupini. Če je delo zahtevalo več manjših skupin, so delodajalci pazili, da so jih sestavljali samo Slovenci. Polir je celo zbiral v skupine ljudi iz iste vasi. Če je vedel, da so med sabo spri, jih nikoli ni dal v isto skupino. Slovenski sezonski delavci so se razlikovali od Madžarov in drugih etničnih skupin po tem, da so znali krepko in učinkovito delati. Njihovo zavzetost za delo so delodajalci velikokrat izkoristili proti drugim etničnim skupinam, ki so zahtevale večje plačilo. Zato so Madžari velikokrat videli v Slovencih sovražnike, obenem pa so jih zaradi, po njihovem, pretirane delavnosti in ubogljivosti zaničevali. O takih odnosih govorijo tudi informatorji:

"Nejsmo se trno pogajali, za toga volo, ka smo mi boula delali, pa so te oni nas dojgledali".²⁶

"Ponavadi smo bili mi Slovenci v eni skupini, Madžari pa so bili posebej".²⁷

Posamezne etnične skupine so se ponavadi delile na več manjših delovnih skupin glede na sposobnosti posameznih delavcev.

Ferenc Bajzek z Gornjega Senika je bil v 60. letih več let vodja skupine v državnih zadrugah v Bábolni in Csorni; med drugim je razporejal ljudi v skupine: "Pri žetvi je bil spredaj prvi kosec, da je narekoval tempo, sledili so mu slabši kosci. Zadnjega so večkrat počakali, da so potem skupaj nadaljevali".²⁸

Ker so ljudje hodili na sezonsko delo zaradi zaslužka, je vsak hotel čimveč zaslužiti. Različne delovne skupine so bile različno plačane, zato je prihajalo do preprirov. Te prepire je polir lahko preprečil, če je delavce razporejeval po delih tako, da so na koncu približno vsi enako zaslužili.

"25-30 delavcev sem moral razporediti v 4-5 članske skupine, od katerih je vsaka opravljala drugo delo (nakladanje gnoja, okopavanje, redčenje sladkorne pese itd.). Težja dela so bila bolje plačana. Tedensko je bilo do 50 forintov razlike (100 forintov, 150 forintov). Skupine sem sestavljal tako, da so na koncu prejeli vsi približno enako plačilo".²⁹

Pri sestavljanju skupin organizatorji dela še danes pazijo, da so ljudje iz iste vasi in iste narodnosti skupaj, saj so med vasmi precejšnje razlike.

Ferenc Lorencz, bivši organizator dela za Porabje in določene madžarske vasi, je sestavljanje skupin utemeljil takole: "Za štirinajstdnevno obdobje ne morem odpeljati več kot 100 ljudi. Od Porabja do vasi Kondorfa, to je moje področje, zbiram ljudi tako, da jih je iz vsake vasi približno zadosti za eno skupino, da se ne bi prepirali. Zdaj že vem, da ne smem pomešati vaščane različnih vasi v eno skupino, ker tedaj učinkovitost dela pade. Zato je najbolje, da skupine sestavljajo sovaščani".³⁰

Slovenci so sicer z veseljem delali skupaj z delavcem druge narodnosti, toda če so opazili, da je len, mu nič več niso pomagali, celo zahtevali so njegovo premestitev, ker so bili plačani po skupnem dosežku skupine.

26. Isto kot op. 3

27. Informator Janos Csuk, roj. 1915, Gornji Senik, upokojenec

28. Informator Ferenc Bajzek, roj. 1932, Gornji Senik varnostnik

29. Isto kot op. 28

30. Informator Ferenc Lorenc, roj. 1929, Gornji Senik, invalidsko upokojen

b) Uporaba maternega jezika v tujem okolju

"Pogodbeni delavci se med delom lahko pogovarjajo samo v madžarskem jeziku",³¹ je določeno v pogodbi Istvána Birója iz l. 1944. Med naštetimi pogodbami in drugimi viri, ki sem jih pregledala, sem samo v tem primeru našla omejitve uporabe maternega jezika. Kako strogo so kaznovali Slovence, ki so prekršili ta del pogodbe, ni bilo mogoče ugotoviti.

Drugi podatki potrjujejo nasprotno, v interesu delodajalcev je bilo, da so poljedelski sezonski delavci druge narodnosti pogodbo razumeli, zato so nekateri celo vključili naslednje določilo: "Vsebinsko pogodbe sem podpisanim strankam obrazložil, oz. s pomočjo prevajalca dal prevesti in obrazložiti, oni so se z vsem strinjali in so pogodbo podpisali lastnoročno oz. s križi".³²

Izjave informatorjev potrjujejo, da so Slovenci materinščino aktivno uporabljali, saj so bili navadno v isti delovni skupini; v barakah in hlevih so spali in živeli drug poleg drugega. Raba maternega jezika je zanje pomenila navezanost na domači kraj ter izraz narodnostne identitete. Tudi nad delodajalci in slabimi razmerami so se pritoževali v domačem dialektu. Tako so svoje nezadovoljstvo vsaj delno varovali pred tistimi, ki so vohunili za delodajalce. Sicer pa tudi med porabskimi Slovenci najdemo take delavce, ki so vohunili za polirje in delodajalce.

Danes se je to povsem spremenilo, Zaradi vsestranskega vpliva večinskega naroda je raba slovenskega jezika vse bolj omejena. Starejša in srednja generacija danes še rabi materinščino, kadar so sami; takoj ko se jim pridruži kak Madžar, govorijo v madžarščini. Mladi pa večkrat govore madžarsko, tudi če so skupaj samo Slovenci.

Vse to je vpliv asimilacije. Otroci hodijo v madžarske šole (samo v nekaterih osnovnih šolah poučujejo slovenščino in še to fakultativno). Zaposlijo se v madžarskem okolju. Madžarsko terminologijo dosti bolje obvladajo kot slovensko, zato jim je lažje govoriti madžarsko.

c) Medsebojni odnosi

Medsebojni odnosi so se izražali v prijateljstvu, skupnem petju in plesu po končanem delu in tudi na skupnih žetvenih in drugih plesih, ki so se jih udeležili tudi vaščani. V nekaterih primerih so se stikale tako močne prijateljske vezi, da so po opravljenem sezonskem delu ohranjali stike z dopisovanjem.

Mladi fantje in dekleta so hitreje navezali stike z Madžari kot poročeni in starejši ljudje, kar je povsem razumljivo.

Prijateljstvo se je velikokrat spremenilo v ljubezen. Podatki za starejša obdobja sicer zatrjujejo, da so starejše ženske na dekleta zelo pazile. V tistih obdobjih se ni dogajalo, da bi se dekleta poročila in ostala tam, kar velja za zadnja leta. O medsebojnih odnosih govori naslednja izjava: "So podja bili, pa smo mi deklele bili, pa smo se poštuvali mi mladi. Skurok od sikša iža je edna ostala tam na Vogrskron".³³

31. Boross Marietta, *Mezőgazdasági munkaszervezésnek Nyugat-Dunán-túlról* (Poljedelske delovne pogodbe z zahodnega Prekdonavja), V: *Néprajzi Kozlémények*, 1.XII., Budimpešta, 1967, str. 305.

32. Boross Marietta, *Mezőgazdasági ...*, str. 259.

33. Isto kot op. 28.

Ferenc Bajzek z Gornjega Senika se spominja: "Zbliževanje deklet in fantov je bilo omejeno, sicer so prej vsi spali v istem prostoru, vendar so bila ležišča strogo ločena. Ob desetih je morala biti tema in tišina. Če je polir nekoga našel, da "kali" nočni mir, ga je kaznoval. Vendar so se mladi vedno nekako znašli".³⁴ Kot sem že omenila, so starejše ženske pazile na dekleta, kljub temu je dostikrat prihajalo do ljubezenskih stikov deklet z delodajalci in polirji. Ta dekleta so potem pri delu in plačilu imele privilegije, vendar so to morale skrivati pred sodelavci. Če se je zvedelo o dekletovem razmerju, je bila osramočena in izločena tako iz družbenega kot iz družinskega kroga. V takih primerih je prihajalo tudi do samomorov.

Čas je prinesel tolerantnejši odnos do ljubezenskih razmerij. Danes družba ter družina ne vplivata več do take mere na medsebojne odnose.

u) Vpliv sezonstva na način življenja porabskih Slovencev

Ferenc Lencses je to tako opisal: "Delovna skupina poljedelskih sezonskih delavcev po vrnitvi prinaša v življenje vasi številna nova doživetja in izkušnje. To se je pokazalo predvsem tam, od koder so hodili delat na več posestev. Moralo je preteči veliko časa, da so se vsi ti vtisi uredili".³⁵

Ko raziskujemo tuje vplive, moramo upoštevati tako pozitivne kot negativne posledice sezonskega zaposlovanja.

Mária Holecz iz Števanovec pravi: "V času, ko so bili starši na sezonskem delu, so morali otroci, pa čeprav še nedorasli, skrbeti za dom in delo doma. Dostikrat zaradi tega niso šli v šolo, vzgajali so se sami, ali pa so jih vzgajali stari starši".³⁶

Na sezonsko delo so ponavadi odšli tisti člani družine, ki so se najbolje spoznali na delo doma. V času njihove odsotnosti je zaradi neizkušenosti domačih bil slabši pridelek. To se je spoznalo tudi v živinoreji.

Porabski Slovenci so svojo delovno silo prodajali za nekaj forintov. Dostikrat so bili slabše plačani kot madžarski delavci. Slaba hrana, prepolna bilvališča v hlevih in barakah ter nezadostna higiena, so negativno vplivali na zdravje; duševne posledice so bile hujše kot fizične. Sezonsko delo porabskih Slovencev pa ima tudi pozitivne posledice. V tujem okolju so vsaj delno izpopolnili znanje in izkušnje v obdelovanju zemlje in v živinoreji. Spoznali so se z novo tehnologijo. Kraji, v katere so hodili na sezonsko delo, niso nikoli bili visoko razviti, vendar so bili bolj razviti od Porabja. Zaslужek je bil v prejšnjih obdobjih edina možnost za preživetje porabskih družin (npr. pod Rákosijevim režimom od l. 1947-1953, so z zaslužkom plačevali dajatve). Zaslужek sezonskega zaposlovanja danes pozitivno vpliva na razvoj vasi, obenem pa pomaga pri ohranjanju življenske ravni ali celo pripomore k dvigu standarda.

Pri določenih družinah zaslužen pridelek (sezonci še danes lahko izbirajo denar ali pridelek) omogoča vzrejo več svinj, ker zaradi slabe kvalitete doma ne pridelajo več kot za krmo 1-2 svinj. Nekateri uporabljajo zaslužen denar npr. za nakup pohištva, oblek, šolskih potrebščin za otroke, televizorjev in ostale teh

34. Isto kot op. 28.

35. Lencsés Ferenc, *Mezőgazdasági idénymunkások a negyvenes években* (Poljedelski sezonski delavci v štiridesetih letih), Budimpešta, 1982, str. 170.

36. Isto kot op. 5.

nike itd.. Upokojencem pa je ponavadi ta zaslužek nujno potreben za vsakdanje življenje.

Porabski Slovenci se seznanijo tudi s kulturnimi prvinami v drugih okoljih, kar do neke mere pozitivno vpliva na njihov življenjski nazor; to velja za tiste, ki so v narodnostnem oziru zadosti zavedni, da se ne asimilirajo.

Summary

THE CAUSES AND DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL EMPLOYMENT AMONG THE SLOVENES OF PORABJE (THE RABA REGION) IN HUNGARY

Beginnings of agricultural seasonal work and emerging of agricultural seasons, the so called *summas*... in Hungary reach back into the end of the eighties and beginning of the nineties of the 19th century. In the creation and directing of employment forms, changes in the Hungarian agrarian economy were of special significance, particularly after the crisis in the corn growing that occurred in the eighties of the previous century. Plants for industrial purposes began to be grown, intensive cattle breeding was introduced as well as dairy economy and growing of fodder plants. Economy was therefore becoming ever more intensive, but fundamental changes could not yet occur since the deeply rooted feudal elements had not entirely disappeared. The last decade of the 19th century is characterized by fast increase of population together with increasing pauperization, a large number of unemployed, and expansion of agricultural machinery.

The Slovenes of Porabje were forced to set out into the world to earn their daily bread by poverty, due to barren soil, numerous families, estates divided owing to the usual hereditary law and lack of factories capable of giving employment to a greater number of people. Changes in Hungarian agrarian Economy provided possibility of seasonal emigration.

Locations of seasonal employment in the first period were the following: estate of Festetich at Keszthely, abbey estate at Kapornak, and southern provinces in the counties of Somogy, Zala, Veszprém. Employers between the two wars were: hired and other estates at Železna and other counties (Somogy, Fejér, Baranya, Győr-Sopron, Pest). A limited number of Slovenes sought employment in Germany and Austria in the years 1936-1938. Locations of seasonal employment have not changed until the end of the sixties of this century. Afterwards, new locations emerged: state estate Lajta-Hanság at Mosonmagyaróvár and Dombovár, since 1976 also Csepreg, since 1980 agricultural cooperative at Hrvatsko Židanje.

The lifestyle of the majority nation and the non-Slovene surroundings affected the lifestyle of the Slovenes of Porabje. Experiences and novelties from their working surroundings were only gradually adopted by the Slovenes.